

i wspomnienia z podróży po Ziemi Świętej, poczynając od XVI w aż po teksty XIX-wieczne i z lat ostatnich, uzupełniając w ten sposób podstawową bibliografię zawierającą klasyczne dzieje z zakresu geografii historycznej Palestyny (zestawione na s. 268).

Omawiany *Atlas* wydatnie wzbogaca dość skąpe u nas materiały do geografii i geografii historycznej Ziemi Świętej i bez wątpienia odegra istotną rolę w edukacji uniwersyteckiej, a także w akademiach teologicznych i seminariach duchownych. Doskonale uzupełnienie *Atlasu* tworzy zestaw 160 kolorowych przeźroczy oraz specjalna wideo-kaseta z próbą symulowanego lotu nad Ziemią Świętą, opartego na trójwymiarowej animacji satelitarnej. Pozwoli to bez wątpienia na wzbogacenie wykładów, zaś słuchaczom ułatwi poznanie topografii i przybliży walory krajobrazowe oraz piękno i atmosferę krain biblijnych.

Kraków

JOACHIM ŚLIWA

Od Nilu do Eufratu. Polska archeologia śródziemnomorska 1981—1994
Uniwersytet Warszawski. Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej im.
prof. Kazimierza Michałowskiego. Warszawa 1995, ss. 134

Upływa akurat 15 lat od śmierci prof. K. Michałowskiego (1901—1981), ojca licznych sukcesów polskiej archeologii. Przypomnieniu zasług mistrza, określeniu aktualnej sytuacji i wkładu jego uczniów w badania nad rozległym obszarem kultur starożytnych poświęcona jest niniejsza publikacja¹.

Cenne wprowadzenie stanowi szkic pióra Marii L. Bernhard, nestora polskich archeologów, w którym autorka podsumowuje sukcesy uczniów („Korzenie”, s. 7–18), snuje szereg historycznych refleksji, kończy zaś chwilą zadumy poświęconą badaczom zmarłym w ostatnich latach (Z. Borkowski, 1936–1991; P. Gartkiewicz, 1928–1994).

W dalszych natomiast partiach w zwięzły sposób kierownicy badań omówili wyniki prowadzonych przez siebie poszukiwań i studiów archeologicznych. W dziale „Kraje nad Nilem” (s. 21–87) podano rezultaty prac w układzie chronologicznym, poczynając od schyłku pradziejów, poprzez badania na terenie świątyni Hatszepsut i świątyni Totmesa III w Deir el-Bahari, następnie badania w Tell Atrib, Aleksandrii i Marina el-Alamein, prace nad zespołem grobowym emira Qurkumasa w Kairze, wykopaliska w Deir el-Naqlun oraz w Dongoli. Osobny etap stanowi „Cypr” (s. 91–99), w którym omówiono rezultaty badań w Nea Pafos. Kolejny rejon geograficzny to „Syria i Irak” (s. 103–134). Tu znajdziemy relację z dobrze znanych badań prowadzonych przez polskich archeologów w Palmyrze oraz wyniki mniej spektakularnych prac na takich stanowiskach jak Nemrik, Tell el-Saadija, Tell Raffaan, Tell Ridzim, Tell Abu Hafur, Tell Dzasa el-Gharbi, Tell Rad Szakra oraz na wyspie Bidzan. Informacje opatrzone są niezbędnym materiałem ilustracyjnym (w tym także szereg kolorowych tablic) oraz licznymi odsyłaczami bibliograficznymi do szerszych i bardziej

¹ W Muzeum Narodowym w Warszawie zorganizowano w ostatnich miesiącach specjalną wystawę poświęconą działalności muzealnej i wykopaliskowej K. Michałowskiego z tej właśnie okazji. Por. *Profesor Kazimierz Michałowski. Twórca Galerii Sztuki Starożytnej Muzeum Narodowego w Warszawie. Pokaz czynny w dniach 19 grudnia 1995–14 stycznia 1996.*

wyczerpujących publikacji, najczęściej na łamach specjalistycznych czasopism międzynarodowych.

Jest to niezwykle ważne opracowanie, umożliwiające polskiemu czytelnikowi zapoznanie się z rewelacyjnymi wynikami badań wykopaliskowych ostatniego 15-lecia (nie zawsze łatwo dostępnych), stanowiących poważny wkład naszej nauki w rozwój studiów nad kręgiem cywilizacji śródziemnomorskiej.

Kraków

JOACHIM ŚLIWA

MAGDALENA STOOFF *Ägyptische Siegelamulette in menschlicher und tierischer Gestalt. Eine archäologische und motivgeschichtliche Studie* [Europäische Hochschulschriften: Reihe XXXVIII, Archäologie; Band 41], Peter Lang, Frankfurt am Main — Berlin — Bern — New York — Paris — Wien 1992, ss. 477.

Omawiane studium jest kolejnym wynikiem rozwijających się w ostatnich latach badań nad egipskimi amuletami pieczętnymi. Autorka, znana już wcześniej z zainteresowania tą kategorią zabytków,¹ obrała za przedmiot swych rozważań obiekty mało do tej pory spostrzegane — skaraboidy i plakiety dekorowane motywami antropomorficznymi i zoomorficznymi. Poddając je bacznej obserwacji i systematyzacji uzyskała szereg ciekawych spostrzeżeń. Należy również zaznaczyć, iż praca ta przyjęta została w 1991 r. przez Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Marcina Lutra w Halle-Wittenberg jako rozprawa habilitacyjna.

Konstrukcja pracy jest bardzo przejrzysta i logiczna. Po omówieniu dotychczasowego stanu badań, zasadniczych cech grzbietów i baz skaraboidów i plaketek, użytych materiałów, rozprzestrzenienia geograficznego znalezisk, okoliczności odkrycia, podstaw chronologicznych, motywów występujących na bazach (s. 84–14), wreszcie zastosowanie i znaczenia tej kategorii zabytków, przechodzi autorka do szczegółowego omówienia materiału zabytkowego. Pierwszą kategorię stanowią amulety z grzbietami dekorowanymi elementami sylwetki ludzkiej (s. 149–183). Mieszczą się tutaj zarówno obiekty z grzbietami w kształcie całej sylwetki ludzkiej, twarzy, dwóch twarzy, oraz grzbietu w kształcie głowy ludzkiej (już całkowicie bez elementów zuka). W dalszej kolejności omówiono skaraboidy i plakiety z grzbietami ukształtowanymi w postaci zwierząt, takich jak chociażby małpa, *capridae*, lew, hipopotam, baran itp. (s. 184–288). Całość zamyka podsumowanie (s. 289–304) oraz istotna część dokumentacyjna (s. 305–447) zawierająca przypisy i zestawienie wykorzystanych zabytków² zgodnie z przyjętym podziałem ikonograficznym, wykaz wymiarów poszczególnych obiektów, schematy graficzne obrazujące stosunek długości do szerokości

¹ M. S t o o f, *Die Stempelsiegel mit Spiralmustern im Alten Ägypten*, Hallesche Beiträge zur Orientwissenschaft 5, Halle 1983, s. 29–55; t e j ż e, *Skarabäen und Stempelsiegel mit Kreismustern im Alten Ägypten*, Hallesche Beiträge zur Orientwissenschaft 6, Halle 1984, s. 47–56.

² Autorka uwzględniła w swym studium ok. 1200 obiektów, w sporej części nie publikowanych do tej pory. Istotne jest m.in. włączenie zabytków z paryskiego Luwru czy zbiorów berlińskich, należących do największych i niezwykle ważnych, lecz nie posiadających jeszcze odpowiednich publikacji katalogowych.